
RECENZJE

Rainer Hangler, *Juble, Tochter Zion. Zur Mariologie von Joseph Ratzinger/ Benedikt XVI*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 2016, ss. 335.

Joseph Ratzinger/ Benedykt XVI kształtuje od lat oblicze posoborowej teologii katolickiej. Był ekspertem na Soborze Watykańskim II, wykładowcą wielu niemieckich uniwersytetów, arcybiskupem Monachium, prefektem Kongregacji Nauki Wiary, w latach 2005–2013 zasiadał na Stolicy Piotrowej. Zyskał wtedy miano „papieża teologów”. Nie dziwi więc fakt, że w wielu krajach ciągle wydawane są jego publikacje teologiczne i wypowiedzi papieskie. Pojawiają się także opracowania jego teologii. W Polsce wyróżnia się trzynomowa praca Jerzego Szymika pt. *Theologia Benedicta*. W Niemczech zaś powstała seria wydawnicza *Ratzinger – Studien*, która analizuje wiodące tematy jego teologii. Jej dziewiąty tom został poświęcony mariologii. Rainer Hangler, młody teolog i zarazem duszpasterz z diecezji Salzbürg, przedkłada w nim jej zasadnicze zręby. Wypełnia tym samym istniejącą lukę, gdyż dotychczasowe monografie nie charakteryzują jej całości. Dotyczą bądź mariologii J. Ratzingera, a zatem sprzed pontyfikatu (M.G. Masciarelli, *Znak niewiasty. Maryja w teologii Josepha Ratzingera*, Kraków 2008), lub wyjaśniają wybrane aspekty papieskiej mariologii (A. Wojtczak, *Serva Domini. Z maryjnego nauczania Benedykta XVI*, Poznań 2013).

Studium Rainera Hanglera porusza wiele różnych kwestii związanych tematycznie zarówno z mariologią J. Ratzingera, jak i Benedykta XVI, ukazując jej oryginalność. Choć badaniami obejmuje zagadnienia dotąd nieznanne i nieopracowane, to jednak już na początku należy stwierdzić, że również i ono nie ogarnia całości tematu, nie wyczerpuje go. Autor tłumaczy, że doktryna maryjna J. Ratzingera/ Benedykta XVI jest zbyt rozległa, aby można było ją przedłożyć w jednym opracowaniu, a ponadto nie tworzy ona „zamkniętego dzieła” (s. 18). Z tego powodu monografia R. Hanglera jest kolejnym przyczynkiem, który pozwala lepiej zrozumieć specyfikę mariologii profesora i papieża z Bawarii. Pragnie zarazem zainspirować powstawanie kolejnych opracowań, które uzupełnią znajomość mariologii J. Ratzingera/ Benedykta XVI o niepodjęte lub niewystarczająco wyjaśnione do tej pory kwestie.

Książka składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy z nich (s. 20–42) podejmuje problem źródeł mariologii J. Ratzingera/ Benedykta XVI. Uwydatnia szczególnie wpływ na nią maryjnej doktryny Soboru Watykańskiego II. R. Hangler podkreśla, że prezentowany przez niego autor przyjął z zadowoleniem, iż ostatni Sobór mariologię chrystotypiczną zrównoważył mariologią eklezjotypiczną, czyli taką, która akcentuje podobieństwo pomiędzy Maryją i Kościołem, oraz rozpatruje tajemnicę Maryi w analogii do tajemnicy Kościoła. Dzięki temu otrzymujemy pełniejszą ikonę Jej osoby i historiozbawczego posłannictwa.

Drugi rozdział (s. 43–71) posiada charakter biograficzny, ponieważ poświęcony jest życiu i teologii J. Ratzingera/ Benedykta XVI. Ukazuje podstawowe płaszczyzny jego zainteresowań (Kościół, Objawienie, Biblia, Tradycja), metodę teologiczną i egzegetyczną, która polega na czytaniu i komentowaniu Biblii jako całości. Owocem takiej interpretacji jest odkrycie prawdy, że nie tylko osoba Chrystusa łączy obydwa Testamenty, ale także osoba Jego Matki, która jest Córką Syjonu: uosobieniem Izraela i jednocześnie ikoną rodzącego się Kościoła. Refleksje te ułatwiają zrozumienie, że mariologia J. Ratzingera/ Benedykta XVI nie jest wyizolowanym traktatem teologicznym. Można ją właściwie zrozumieć jedynie w kontekście całej jego myśli teologicznej.

Trzeci rozdział, zdecydowanie najobszerniejszy i najwnikliwszy (s. 72–236), ma charakter systematyczny, ponieważ kreśli teologiczny obraz Maryi w ujęciu J. Ratzingera, a więc sprzed jego pontyfikatu. Dzieli się na kilka paragrafów. Pierwszy wskazuje, że bawarski teolog buduje mariologię, wychodząc nie tyle z dogmatu efeskiego o Bożym macierzyństwie Maryi, czyli w jej zależności od chrystologii, ile raczej koncentruje się na dialogu zwiastowania: słuchanie i odpowiedź są punktem wyjścia w rozważaniu tajemnicy Maryi (s. 79). W dalszej kolejności dochodzi do głosu biblijny i patrystyczny charakter mariologii Ratzingera. Ujawnia on ściśle związki pomiędzy Maryją i Kościołem. Wszystko to, co w Biblii jest powiedziane o Kościele, odnosi się także do Niej; i na odwrót, tego, czym jest Kościół i czym powinien się stawać, uczymy się, patrząc na Nią. Wątek ten jest domeną Ratzingerowskiej mariologii i jednocześnie naczelną zasadą w zgłębianiu dogmatów maryjnych (Bożego macierzyństwa, dziewictwa, niepokalanego poczęcia i wniebowzięcia Maryi). Każdemu z nich Hangler poświęca osobny podpunkt. Pojawiają się następnie refleksje o poprawnym rozumieniu pośrednictwa Maryi. Prowadzą one ostatecznie do spojrzenia na duchowość i pobożność maryjną. Ratzinger uzasadnia je biblijnie kantykiem *Magnificat*, który przekonuje, że Maryja do tego stopnia jest wpisana w tajemnicę Boga, że nie uwielbiamy Go odpowiednio, jeśli nie oddajemy Jej czci.

Czwarty rozdział omawia mariologię papieską (s. 237–276). Hangler odwołuje się tylko do przemówień Benedykta XVI, które wygłosił podczas pielgrzymek apostołskich do znanych sanktuariów maryjnych (Lourdes, Fatimy, Częstochowy, Altötting, Marizell, Aparecidy oraz Efezu). Bardziej je opisuje i streszcza, aniżeli analizuje. Na dodatek czyni to bardzo skrótowo, a nawet pobieżnie. W zakończeniu rozdziału zbiera tytuły maryjne, jakimi się papież posługuje (s. 272–273); wykazuje, że powraca on w przemówieniach do wzorczej roli Maryi, ukazuje Ją jako nauczycielkę wiary, która zaprasza wierzących, aby w „Jej szkole” uczyli się chrześcijańskiego życia; zauważa, że im papież jest starszy, tym ma bardziej intensywną i pogłębioną relację z Maryją (s. 275). Pozostaje Ona dla niego pokorną Służebnicą Pana, która nie pragnie być w centrum, ale prowadzić ludzi do Boga, jedyne źródła łaski i zbawienia.

Ostatni rozdział dokonuje podsumowania i oceny mariologii J. Ratzingera/ Benedykta XVI (s. 277–318). Potwierdza raz jeszcze, że jest ona osadzona w mariologii biblijnej i patrystycznej. Ściśle powiązana nie tylko z chrystologią, ale zwłaszcza z eklezjologią, stąd celnie odnosi się do Maryi biblijne określenie „Córa Syjonu”. J. Ratzinger/ Benedykt XVI uważa Maryję – i pośrednio również mariologię – za klucz chrześcijańskiej tajemnicy, mikrohistorię zbawienia, skrzyżowanie teologii, miejsce, w którym więź misterii (*nexus mysteriorum*) ujawnia się w sposób wyjątkowy (s. 302). Stąd tajemnicę Maryi należy wyjaśniać w *relacjach, w kontekście*. Pozwala to harmonijnie łączyć Jej *rzeczywistość historyczną*, pokornej niewiasty żydowskiej, z *rzeczywistością łaski*, której przedmiotem uczynił Ją Bóg w perspektywie misji bycia Matką Odkupiciela i Nową Ewą w dziele zbawienia ludzkości.

Prezentowana monografia jest merytorycznie cenna i pożyteczna. Sprawia wrażenie solidnego i dobrze udokumentowanego studium, które pozwala lepiej zrozumieć specyfikę mariologii J. Ratzingera/ Benedykta XVI i stara się wskazać nowe perspektywy, jakie wnosi ona do posoborowej mariologii. Uznanie budzi zwłaszcza analityczna warstwa rozprawy. R. Hangler posiada niewątpliwie zmysł analizy; wykazuje się wnikliwością i precyzją w prezentowaniu zanalizowanych treści. Przypisy, prócz opisu bibliograficznego, zawierają ciekawe dopowiedzenia i subtelne rozróżnienia. Plusem publikacji są zakończenia rozdziałów, a nawet paragrafów. Wyprowadzają one wnioski z przeprowadzonych analiz i – czasami – zawierają ich ocenę. Hangler zestawia i porównuje także niektóre wątki mariologii Ratzingera/ Benedykta XVI z mariologią Ojców Kościoła, Soboru Watykańskiego II, a także współczesnych mariologów, szczególnie niemieckich. Zbyt mało natomiast uwzględni mariologię Jana Pawła II, do której Benedykt XVI dość często się odwoływał w papieskim przepowiadaniu.

Omawiana publikacja, jak każde ludzkie dzieło, nie jest wolna od mankamentów i braków. Wątpliwości budzi rozdział czwarty, który mariologię Benedykta XVI przedstawia jedynie na podstawie jego przemówień w sanktuariach maryjnych. Brak tymczasem uwzględnienia wielu wypowiedzi papieża wygłoszonych z okazji świąt maryjnych, podczas audiencji generalnych i niedzielnej modlitwy Anioł Pański, które otwierają nowe perspektywy dla historiozbowczego ujęcia tajemnicy Maryi. Benedykt XVI, oprócz drogi prawdy (*via veritatis*), uwydatnia w nich wartość drogi piękna (*via pulchritudinis*) i drogi miłości (*via amoris*), które przed mariologią otwierają wielorakie możliwości teologiczne i duchowe. Adhortacja *Verbum Domini* zachęca natomiast do zgłębiania relacji między mariologią i teologią słowa. Ponadto papież Ratzinger jest nie tylko mistrzem myślenia, ale także świadkiem i nauczycielem wiary. Jego mariologia, z jednej strony spójna i precyzyjna, z drugiej strony zrodziła się z doświadczenia chrześcijańskiego i prowadzi ku chrześcijańskiemu życiu. Istotnym jej priorytetem, co zbyt słabo ukazał Hangler, jest orientacja ekumeniczna. Ujawnia się ona szczególnie w akcentowaniu aspektów, które odgrywają istotną rolę w dialogu z protestantami.

W książce R. Hanglera można dostrzec również uchybienia natury formalnej. Nieczytelna jest bibliografia. Nie ma w niej wyróżnionych źródeł, opracowań oraz literatury pomocniczej. Wszystkie *loci theologici*, z których autor korzystał, są wymieszane ze sobą, ułożone w porządku alfabetycznym. Lekturę monografii utrudnia brak wykazu skrótów. Niektóre z nich zostały wyjaśnione na początku bibliografii, natomiast zdecydowana większość z nich w przypisach.

Wskazane niedociągnięcia i uwagi krytyczne, choć obniżają nieco walor rozprawy, to jednak nie umniejszają w istotny sposób jej wartości merytorycznej. Udało się Rainerowi Hanglerowi wydobyć i odczytać podstawowe tematy i aspekty mariologii J. Ratzingera/ Benedykta XVI. Jednocześnie porządkuje i wytycza on zasadnicze kierunki dalszych poszukiwań. Z tego względu książka ta może być dla jednych skuteczną zachętą do kontynuowania badań nad maryjną doktryną teologa i papieża z Bawarii, a dla innych cenną pomocą w jej pogłębianym odczytywaniu.

Adam Wojtczak OMI
UAM Poznań

Andrzej Napiórkowski OSPPE, *Teologie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, ss. 448.

O. prof. dr hab. Andrzej Napiórkowski, kierownik katedry eklezjologii, przedstawił swoją nową pracę, w której pokazuje kierunki teologiczne XX i XXI wieku. W kolejnych, zwiezłych rozdziałach omawia neoscholastykę XIX/XX wieku (ss. 21–34, z uwzględnieniem polskich neotomistów: M.I. Morawskiego, F. Gabryela, S. Kamińskiego, S. Świeżawskiego i M.A. Krąpca [od s. 30]), nurty modernizmu XIX/XX wieku (z charakterystyką głównych przedstawicieli, historii kryzysu we Francji, Niemczech, Anglii, Włoszech oraz reakcji Urzędu Nauczycielskiego Kościoła [s. 35–45]), teologię narodu polskiego (jedność Kościoła z państwem, myśl J. Kajsiewicza, A. Hlonda, S. Wyszyńskiego, św. Jana Pawła II i C.S. Bartnika [s. 46–57]), teologię hermeneutyczną (geneza, pojęcie, historia tradycji interpretacyjnych, przedstawiciele protestancy i katolicy, posoborowe hermeneutyki: integrystyczna, ciągłości, zerwania, zmiany [s. 58–69]), *Dialektische Theologie* (jako sprzeciw wobec liberalnego protestantyzmu, myśl K. Bartha, E. Brunnera, R. Bultmanna i G. Gogartena [s. 70–78]), Ruch Liturgiczny (klasztery we Francji, Niemczech i Austrii, ośrodki polskie, encykliki, instytuty i czasopisma, R. Guardini, podstawy soborowej odnowy [s. 79–84]), historię w teologii (myśl autorów protestanckich i katolickich, nauka Soboru Watykańskiego II, W. Pannenberg, W. Kasper, E. Jüngel [s. 85–102]), *Nouvelle théologie* (szkoły w Saulchoir i Fourvière, oddziaływanie [s. 103–108]), teologię nadziei (myśl E. Blocha, K. Jaspersa, G. Marcela, J. Moltmanna, W. Hryniewiczza, św. Jana Pawła II i Bene-